

הכנס המדעי ה-15
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ד

סימפוזיון: ממחקר פסיכולוגי לעשייה חינוכית
המקרה של אוריינטציות עתיד

יו"ר ומנחה: שירלי שויער

מגיבה: נורית גור-יעיש

ממחקר פסיכולוגי לעשייה חינוכית - המקרה של אוריינטציה עתיד

From psychological research to educational practice:

The case of future orientation

מציגות: רות שנרץ, אורית דרור, שירלי שויער ואיריס אורן

מטרתו של סימפוזיון זה הוא להציג תהליך שבו מחקרים הבודקים תאוריה יכולים להוביל לבניית תוכניות מניעה ותוכניות התערבות בשדה החינוכי. מספר רב של מחקרים אמפיריים הנוגעים לאוריינטציה עתיד שנערכו לאורך שלושה עשורים, מלמדים אותנו על תהליכים דומים בקרב מדגמים המייצגים אוכלוסיות שונות ביחס לתפקוד ולהצלחה בבית הספר. אנו למדים כי החשיבה על העתיד היא גורם משמעותי בתרומתו הן למדדים הנוגעים לרווחה רגשית והן לתפקוד בבית הספר. ממצאים אלו משמעותיים במיוחד בקרב אוכלוסיות הנמצאות בסיכון או במצוקה.

בסימפוזיון זה נציג שני מחקרים אמפיריים הנוגעים לתפקוד בית ספרי בקרב תלמידים בסיכון: המחקר הראשון נערך בכיתות מיוחדות בבתי ספר שמטרתן תגבור לימודי ומניעת נשירה. המחקר השני נערך בכפרי נוער. נעמוד על התהליכים המשותפים לשני המדגמים ובהרצאה השלישית נציג תוכנית התערבות הנשענת על המחקרים בתחום ומיועדת לנערות במצוקה.

Ruth Schnarch

רות שנרץ

יחסים בין-אישיים במסגרת הכיתה ותפקוד בית ספרי

בקרב מתבגרים בסכנת כישלון ונשירה

Classroom interpersonal relations and school functioning: The case of adolescents at-risk of school failure and dropout

מחקר זה עוסק בתלמידים בסכנת נשירה בחטיבת הביניים ומטרתו בדיקת הקשר בין האופן בו תופסים התלמידים יחסים בין-אישיים במסגרת הכיתה לבין משתנים תוך-אישיים ותפקוד בית ספרי. המחקר נערך בכיתות תל"ם (תנופה לבגרות מלאה). הבחירה בכיתות אלו היוותה הזדמנות למחקר בקרב תלמידים שזוהו על-ידי בית הספר כנתונים לכישלון מתמשך וסכנת נשירה.

התפיסה התאורטית העומדת בבסיס מחקר זה היא כי הסביבה הלימודית, ככל סביבה חברתית אחרת, מהווה הקשר בעל חשיבות לתהליכי התפתחות. סביבה זו מזמנת אינטראקציות בין-אישיות ממושכות עם מבוגרים (מורים) ועם בני הגיל התורמות לתהליכי התפתחות חברתיים, רגשיים ואקדמיים.

המחקר בדק מודל רב-צעדי שעל פיו הקשר בין הסביבה הבית ספרית, היינו יחסי מורה-תלמיד ואקלים לימודי-חברתי בכיתה, לבין תפקוד בית ספרי, אינו ישיר אלא מתווך על-ידי שלושה גורמים תוך-אישיים: הערכה עצמית, מוטיבציה ללימודים ואוריינטציה עתיד ללימודים. הנתונים המחברים את שלושת הגורמים הללו משקפים תהליך המבטא את תפיסות המתבגר ביחס לעצמו כתלמיד ומשפיעים על מרכיבי ההנעה הפנימית שלו ועל התנהגותו בפועל ביחס ללימודים.

במחקר השתתפו 457 תלמידי כיתות ח'ט' בתוכנית תל"ם. התלמידים השיבו על שאלונים שבדקו שלוש קבוצות של משתנים: יחסים בין-אישיים במסגרת הכיתה; משתנים תוך-אישיים; תפקוד בית ספרי. מחנכות הכיתות דווחו על התפקוד הבית ספרי של תלמידיהן, ומבית הספר הועבר דיווח לגבי הישגים בלימודים של התלמידים במקצועות הליבה (ציונים).

מודל המחקר נבדק בניחות משוואות מבניות. הממצאים איששו את השערת התיווך שהציג המודל. נמצא כי השפעתם של יחסים בין-אישיים בכיתה על הישגים ועל תפקוד התלמידים כמשתני תוצר, אינה ישירה, אלא מתווכת על-ידי היבטים תוך-אישיים. יחסים בין-אישיים במסגרת הכיתה קשורים בקשר ישיר וחיובי להערכה עצמית של התלמיד ומתווכים דרכו למוטיבציה ללימודים ולאוריינטציית עתיד. משתנים אלו בתורם, מתווכים את הקשר בין הערכה עצמית לבין הישגי התלמידים ולתפקודם בפועל כפי שדווח על-ידי המורה ועל-ידי התלמידים עצמם.

ממצאי המחקר מעוררים דיון באופן מיוחד ביחס לשני נושאים: (1) המרכזיות של אוריינטציית עתיד כמתווכת תהליכים אלו; ו-(2) תרומתו של המורה לאופן בו תופס הילד את תפקודו כתלמיד. לדיון זה השלכות יישומיות בעבודה עם בני נוער בכלל ועם בני נוער בסיכון במיוחד.

מילות מפתח: נוער בסיכון, נשירה, יחסי מורה-תלמיד, אקלים כיתה, אוריינטציית עתיד, תפקוד בית ספרי

Orit Dror

אורית דרור

חניכים בכפרי נוער: מצוקות עבר, אוריינטציה לעתיד, עמידות והישגים לימודיים בהווה

Adolescents in youth villages: Past distresses, future orientation, present time resilience and academic achievements

הרצאה זו תדון באוריינטציית העתיד של מתבגרים בכפרי נוער. העניין בחניכי כפרי נוער נובע משתי סיבות המייחדות קבוצה זו ועשויות להיות רלוונטיות להבניה ולתוצרים (outcomes) של אוריינטציית עתיד: (1) חוקרים מייחסים חשיבות רבה ליחסים בין-אישיים כגורם בהבניה של אוריינטציית עתיד. ההתחנכות בכפר הנוער מגלמת בתוכה מערך ייחודי של יחסים בין-אישיים; ו-(2) רבים מהחניכים בכפרי הנוער כיום מגיעים מקרב קבוצות חלשות באוכלוסייה. עבור קבוצות אלה קיימת חשיבות במציאת גורמים המחזקים עמידות (resilience). חוקרים שונים הצביעו על הקשר בין אוריינטציית עתיד לעמידות, אך הדיון התמקד בהיבטים תאורטיים עם עדויות אמפיריות מועטות.

לפיכך מטרתו של המחקר הן לתאר את אוריינטציית העתיד של מתבגרים המתחנכים בכפרי נוער וכן לבנות ולתקף מודל רב-צעדים, על פיו יחסים בין-אישיים מהווים גורמים מטרימים מקושרים על-ידי הערכה עצמית לאוריינטציית עתיד, ודרכה לעמידות ולהישגים לימודיים כתוצרים שלה.

המחקר נערך בחמישה כפרי נוער בצפון הארץ וכלל 302 חניכים בכיתות י"ב, ו-30 מדריכים. מתוך כלל החניכים הופנו רק אלה אשר הגיעו לכפר הנוער מרקע הטומן בחובו גורמי סיכון.

הכלים כללו שאלונים שבדקו חמש קבוצות של משתנים: (1) יחסים נתפסים עם הורים, מדריכים וחברים (דיווח עצמי); (2) הערכה עצמית (דיווח עצמי); (3) אוריינטציית עתיד בתחום השכלה, עבודה ומשפחה (דיווח עצמי); (4) עמידות (דיווח מדריכים); ו-(5) הישגים לימודיים (מתוך רשומות בית הספר). השאלונים מולאו באופן פרטני או בקבוצות קטנות. הניתוחים הסטטיסטיים בוצעו באמצעות ניתוח משוואות מבניות.

הממצאים מצביעים על כך שעל אף המסגרת הייחודית לקשרים בין-אישיים שמציבה ההתחנכות בכפרי נוער למתבגרים (ריחוק פיזי מההורים, מעורבות אינטנסיבית של אנשי חינוך וקשרים אינטנסיביים עם קבוצת השווים), היחסים הבין-אישיים קשורים באוריינטציית עתיד ומתווכים על-ידי הערכה עצמית באופן הדומה לקבוצות אחרות. יחד עם זאת ישנם כמה מאפיינים ייחודיים לקבוצה זו: ראשית, מסתבר שמצוקות ההורים (ובעיקר של אימהות) תורמות למוטיבציה של בני הנוער לחשוב על העתיד. שנית,

האינטנסיביות של קבוצת השווים עם מעורבות גבוהה של מחנכים, ובכללם מדריכים, מספקת אווירה חיובית המהווה קרקע פורייה להתפתחות של אוריינטציית עתיד. עוד נמצא כי עבור מתבגרים המתחנכים בכפרי נוער, עמידות היא תוצר של חשיבה על העתיד ומהווה משתנה מתווך בין ההכנות לקראת העתיד לבין הישגים לימודיים. אך אליה וקוץ בה: עבור מתבגרים המכינים עצמם להשתלבות מוקדמת בחיי עבודה (בשל העדר עורף כלכלי) או לקראת נישואין, ההשקעה בלימודים נתפסת כלא כדאית ועל כן להתכוונות לקראת תחומים אלה כחלק מאוריינטציית עתיד יש גם אפקט שלילי על הישגים לימודיים.

מילות מפתח: אוריינטציית עתיד, כפרי נוער, גורמי סיכון, עמידות, הישגים לימודיים

Shirli Shoyer, Iris Oren

שירלי שויער, איריס אורן

ממחקרי אוריינטציית עתיד לעבודה חינוכית: יישום המחקר בתוכנית התערבות

From future orientation research to educational practice:

Designing a research-based intervention program

אוריינטציית עתיד היא תחום בפיסיכולוגיה התפתחותית שנחקר רבות בקרב מדגמים שונים בשלושת העשורים האחרונים בעולם ובישראל. תחום זה עוסק בדימוי הסובייקטיבי שאנשים בכל הגילים יוצרים לעצמם אודות העתיד, אולם המחקרים על מתבגרות ומתבגרים הם אלו השכיחים. המחקר האמפירי מלמד כי: (א) החשיבה על העתיד מורכבת מרכיבים מוטיבציוניים, קוגניטיביים והתנהגותיים; (ב) החשיבה על העתיד מושפעת מהיבטים תוך אישיים (כמו דימוי עצמי) ובין-אישיים (כמו מערכות יחסים עם הורים, אחים ואחיות, צוותים חינוכיים בבתי ספר) ומשפיעה על התנהגות בבית הספר (על הישגים לימודיים למשל); ו-ג) לחשיבה על העתיד יש תרומה משמעותית להסבר של הצלחה בלימודים בקרב אוכלוסיות תלמידים שיתקשו בהשלמת לימודים תיכוניים אחרי כיתה י"ב.

עד עתה העיסוק באוריינטציית עתיד בישראל התמקד בהיבטים מחקרניים בלבד ולא התבטא ביישומו של המודל התאורטי הלכה למעשה בתוכניות התערבות בבתי ספר. במסגרת זו נציג הצעה לתוכנית התערבות שפותחה עבור יועצות חינוכיות בחטיבות ביניים לעבודה עם נערות במצוקה הלומדות בכיתה ט' ועומדות בפני צומת משמעותי הקשור בהמשך לימודיהן בתיכון.

מטרתה של תוכנית זו היא העצמת הנערות, עידודן לחשוב על עתידן, לטפח ולחזק את המטרמיים שתומכים בחשיבה על העתיד, ולהעלות את מודעותן למשאבים העומדים לרשותן בעשייה למען עצמן ולמען עתידן. ההנחה היא שקבוצת העצמה הכוללת נערות ומונחית על-ידי יועצת בית הספר, תספק מסגרת של התפתחות בתוך יחסים קרובים, בה הן תוכלנה להשמיע את קולן האותנטי ולשאוב כוח מחברותיהן לקבוצה. תכנית ההתערבות בנויה מ-12 פגישות קבוצתיות ומלווה בתמיכתם של ההורים ושילוב המורות והיא נשענת על הממצאים האמפיריים של המחקר המדעי. הפגישות מכוונות לטיפוח הערכה עצמית, לחיזוק תחושת השליטה של הנערות על חייהן, להעצמת המודעות לסביבה, לתקוות לעתיד וחששות ממנו ולפיתוח מחויבות ואסטרטגיות להשגת מטרות.

מילות מפתח: אוריינטציית עתיד, דימוי עצמי, גיל ההתבגרות, נערות במצוקה, תוכניות התערבות

